

УДК 37.013.42:37.018.4

Кузьменко Д. О.

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПРОЦЕСУ САМОРЕГУЛЯЦІЇ

Висвітлюються наукові підходи до вивчення процесу саморегуляції майбутніх юристів в роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників. Зокрема розглядається саморегуляція як важливий напрям саморозвитку особистості. Проаналізовано основні аспекти професійної саморегуляції.

Ключові слова: саморегуляція, професійна саморегуляція, наукові підходи до процесу саморегуляції, майбутні юристи.

Постановка проблеми. В процесі перебудови вищої освіти та підвищення рівня психолого-педагогічного забезпечення професійної підготовки майбутніх юристів вивчення саморегуляції у студентської молоді, яка приступає до юридичної діяльності суттєво зростає. Маємо констатувати, що існує чимало наукових підходів до саморегуляції.

Більшість науковців зазначають, що процес саморегуляції виступає важливим напрямом саморозвитку особистості та одним з його основних засобів, тому постає необхідність охарактеризувати процес саморегуляції, а також проаналізувати основні наукові підходи до процесу саморегуляції особистості та професійної саморегуляції.

З огляду на це, метою статті є аналіз процесу саморегуляції в наукових підходах вітчизняних та в роботах зарубіжних науковців.

Результати теоретичного дослідження. Психологічна та педагогічна наука розглядають різні аспекти процесу саморегуляції особистості.

Вітчизняними науковцями, які досліджували процес саморегуляції є: М. Й. Боришевський, Н. Л. Войтюк, І. М. Галян, Г. Качан, Ю. А. Миславський, А. К. Осницький, В. Чайка. Ними обґрунтовано важливі аспекти саморегуляції: саморегуляція є здатністю людини керувати собою на основі сприйняття та усвідомлення актів своєї поведінки; саморегуляція як професійно-важлива властивість; саморегуляція діяльності, яка здійснюється людиною як суб'єктом діяльності; система саморегуляції особистості, яка визначає специфічність форм її особистісної активності.

Зарубіжні науковці (К. О. Абульханова-Славська, Л. С. Виготський, О. А. Конопкін, С. Л. Рубінштейн та ін.) досліджували принципи саморегуляції діяльності людини (системність, активність, усвідомленість); сутність саморегуляції; проблематику саморегуляції як психологічного механізму організації поведінки; Л.С. Виготський вбачав необхідність для процесу саморегуляції використання зовнішніх стимулів та ін.

Майбутньому висококваліфікованому юристу для успішного здійснення професійної діяльності в умовах освітнього процесу у вищих недостатньо мати лише деякий обсяг знань, умінь та навичок як з фахових, так і з психолого-педагогічних дисциплін, отриманий у процесі професійної підготовки. Визначальним чинником ефективності саморегуляції випускником вишу є наявність самостійності, внутрішнього прагнення до неї та розширення наукового кругозору.

У нашому дослідженні спираємось на роботи Л. С. Виготського та його послідовників, які започаткували дослідження довільної регуляції дій людини і різних психічних процесів. Л.С. Виготський вважав, що використання зовнішніх стимулів, необхідно для організації середовища, й це викликає певну поведінку особистості [5, с. 302]. Розглянемо важливі аспекти процесу саморегуляції, які вже досліджені вітчизняними науковцями. М. Й. Боришевський досліджував проблематику саморегуляції як психологічного механізму організації поведінки, діяльності та пізнавальних процесів, які показують, що воляова саморегуляція нерозривно пов'язана з різними психічними станами особистості [2, с. 92]. Дослідниця Н. І. Пов'якель розглядає саморегуляцію як властивість важливу для професійного становлення та необхідну складову розв'язання завдань психологічної практики. Саморегуляція, визначається нею як індивідуально створена система дій, заснованих на Я-концепції особистості і виступає засобом або системою засобів самосвідомості та самоорганізації [14, с. 222].

Важливою складовою оптимізації процесу саморегуляції майбутніх юристів виступає об'єктивна необхідність створення в процесі її розвитку сприятливої психологічної атмосфери, ситуацій успіху, які стимулюють «успішну самоосвітню діяльність, активність студента, уміння працювати самостійно та індивідуально» [3, с. 124; 13, с. 225], а також сприяють зняттю психоемоційної напруги майбутнього фахівця в процесі саморегуляції як під час освітньої діяльності, так і в умовах юридичної практики.

Маємо погодитися з думкою науковця А. К. Осницького. Ним доведено, що саморегуляція діяльності є регуляцією, яка здійснюється людиною як суб'єктом діяльності та спрямована на

приведення можливостей людини у відповідність до вимог цієї діяльності [8, с. 105]. Маємо також констатувати, що науковець Ю. А. Миславський вказує, що взаємини людини з оточуючими, будучи відображеними, складаються в систему саморегуляції особистості, яка визначає і наявність, і специфічність форм її особистісної активності [8, с. 106].

Нині у науковій літературі поняття «саморегуляція» тлумачиться по-різному. Визначимо дві частини у складі поняття: «регуляція» (лат. *regulare* – впорядковувати, налагоджувати, нормалізувати) та «само» (джерело регуляції у самій системі). Таким чином, саморегуляцією забезпечується активізація та певне спрямування позиції особистості. Також саморегуляція здійснює оптимізацію багатьох психічних можливостей, компенсацію недоліків, регуляцію індивідуальних станів і умов діяльності особистості.

Саморегуляція є важливим аспектом юридичної діяльності. Це здатність керувати власним психічним станом і поведінкою, з тим, щоб оптимальним чином діяти в складних педагогічних ситуаціях. Психологічні основи саморегуляції містять у собі управління пізнавальними процесами (сприйняттям, увагою, мисленням, пам'яттю, мовою), а також управління поведінкою, емоціями, діями – реакціями на виниклу ситуацію [9, с. 46].

Вивчення процесів саморегуляції є важливим аспектом у підготовці майбутніх юристів до професійної діяльності. Знання закономірностей саморегуляції, вміння керувати власними станами, а також оволодіння прийомами і способами регуляції є важливими компонентами процесу самовдосконалення майбутніх юристів. Маємо зазначити, що знання, які забезпечують здійснення діяльності саморегуляції, складаються з чотирьох груп: методологічні, загальнотеоретичні, психолого-педагогічні та дидактико-технологічні. На основі цих знань, формуються діагностично-прогностичні, самоаналітичні і саморегуляційні вміння. Основою для здійснення саморегуляції є дидактико-технологічні знання, до яких входять такі елементи: принципи саморегуляції діяльності (системність, активність, усвідомленість), основні компоненти управлінської діяльності: цілепокладання, цілездійснення, аналіз результатів; цикл управлінської діяльності та його основні компоненти: планування, організація, стимулювання, контроль, регулювання діяльності, аналіз результатів; психологічні механізми діяльності саморегуляції, структура системи саморегуляції та її основні компоненти; діагностування, виявлення причин недостатньої ефективності діяльності; моделювання умов діяльності, визначення умов її нормального функціонування; програмування засобів і дій; досягнення цілей діяльності; самоаналіз і самооцінка результатів діяльності; педагогічне мислення як основа діяльності саморегуляції [8, с. 108].

Професійна саморегуляція майбутніх юристів формується під впливом двох основних факторів – соціуму і свободи. Констатуємо, що їхню дію необхідно оптимізувати. Оптимізація має складатися з двох етапів. На першому – необхідно діагностувати рівень готовності майбутніх юристів до професійної саморегуляції. Другий етап – допомогти студентам бакалаврату розвинути особистісні механізми професійної саморегуляції. Потрібно навчити їх коригувати свої навички та вміння професійної саморегуляції при підготовці до фахової діяльності. Формування ціннісних орієнтацій та моральних переконань у період становлення особистості студентів-юристів, на основі яких вони починають свідомо скеровувати свою поведінку є важливим компонентом професійної саморегуляції.

Зазначимо важливість виокремлених дослідниками Г. Качаном [10] і В. Чайкою [16, с. 234] компонентів професійної саморегуляції. Вони виділяють наступні компоненти: мотиваційний – відображає усвідомлені студентами моральні поняття, загальнокультурні та професійно-педагогічні цінності спрямовані на оволодіння професією; рефлексивний – передбачає порівняння студентом свого досвіду з досвідом інших людей; емоційно-вольовий – полягає в умінні виявляти витримку, усвідомлювати власні почуття, регулювати свої стосунки та спілкуватися; діяльнісний – передбачає вміння здійснювати самоконтроль, самокорекцію поведінки [8, с. 107; 12, с. 112].

Основними напрямками формування у студентів умінь та навичок професійної саморегуляції є: оволодіння основними категоріями теорії саморегуляції (структура, функції, компоненти); формування готовності до професійної саморегуляції (уміння здійснювати самоаналіз, формувати цілі та визначати найактуальніші з них), а також уміння самостійно визначати й підвищувати рівень власної професійної саморегуляції; розвиток механізмів професійної саморегуляції [14, с. 76].

Для нашого дослідження необхідно розглянути наукові підходи зарубіжних науковців щодо процесу саморегуляції. Як ми вже зазначали, в роботі спираємося на наукові праці Л.С. Виготського. Але важливими вважаємо дослідження О. А. Конопкіна, який розпочав розробку нової галузі психології – психології саморегуляції предметної діяльності та поведінки. Ним сформульовано основні принципи саморегуляції діяльності людини (системність, активність, усвідомленість), також розроблено уявлення про структуру системи саморегуляції, розкрито деякі механізми саморегуляції діяльності та зв'язку системи саморегуляції з продуктивністю психічних процесів, з особистісними особливостями, ефективністю діяльності людини [5, с. 294; 11, с. 50]. Нам імпонує визначення саморегуляції К. О. Абульхановою-Славською, «саморегуляція – це узгодження особистістю об'єктивних вимог навколишнього середовища з суб'єктивними можливостями активності» [1, с. 185].

Важливі для нашого дослідження й наукові висновки, які зробив С. Л. Рубінштейн про сутність саморегуляції на різних вікових етапах [15, с. 347].

Саморегуляція, на думку Л. М. Мітіної, є розкриттям резервних можливостей людини, а отже, й розвитком творчого потенціалу особистості [12, с. 244]. На психофізіологічному рівні саморегуляція розглядається як фактор загальних здібностей (В. С. Юркевич).

Оскільки професійна діяльність майбутнього юриста передбачає самоуправління, прийняття оптимальних професійних рішень, доцільним є застосування терміну «професійна саморегуляція». Вона є «інтегративною особистісною професійною характеристикою педагога, яка передбачає усвідомлення ним своїх дій, почуттів, мотивів, свого становища та доцільною видозміною власної діяльності відповідно до вимог ситуації» [6, с. 201]. Завдяки саморегуляції у майбутніх юристів формуються вміння ставити цілі і визначати найактуальніші з них; аналізувати умови і виділяти серед них важливі для досягнення поставленої мети; вибирати способи дій й організувати їхню послідовну реалізацію; оцінювати проміжні та кінцеві результати діяльності, підбираючи для цього найбільш оптимальні засоби оцінювання; корегувати власну діяльність. Таким чином професійна саморегуляція є необхідним компонентом фахової підготовки. Випускник вишу, повинен вміти не тільки проектувати, планувати і здійснювати цілісний процес юридичної діяльності на основі аналізу та оцінки досягнутого рівня підготовки, а й розуміти значущість майбутньої професії, бути здатним до дії в професійній ситуації, самостійним в умовах невизначеності; вміти використовувати найпростіші прийоми саморегуляції поведінки в процесі міжособистісного спілкування і здійснення професійної діяльності.

Також серед механізмів саморегуляції, які найчастіше згадують як вітчизняні так й зарубіжні вчені, можна виділити формування цілей, самооцінку, рівень домагань, самоконтроль, рефлексію (К. О. Абульханова-Славська, М. Й. Боришевський, І. М. Галян, О. О. Конопкін, Н. І. Пов'якель та ін.) [1; 2; 7; 11; 14].

Сутність саморегуляції полягає в формуванні себе як особистості. Зазначимо, що особистість має багаторівневу систему внутрішніх механізмів, які відбуваються в її свідомості і забезпечують стійкий зв'язок між зовнішніми вимогами, вираженими в нормах професійної діяльності та особистісній поведінці. Професійна саморегуляція допомагає майбутнім юристам стримано ставитися до інших людей, й сприймати з правової точки зору їхню поведінку та діяльність.

Підводячи підсумок варто зазначити, що згадані якості підходи до процесу саморегуляції є відносно незалежними змістовими критеріями підготовки майбутніх юристів, які взаємопов'язані багатозначними відношеннями, що знаходять свій вияв у такому інтегральному формалізованому та єдиному критерії, як підготовка студентів бакалаврату спеціальності «Правознавство» до професійної саморегуляції.

Незважаючи на певне зростання кількості досліджень, присвячених теоретичному обґрунтуванню та пошуку прикладних рішень, які стосуються саморегуляції, у сучасній педагогічній науці недостатньо опрацьована проблема процесу саморегуляції майбутніх юристів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, маємо констатувати, що існує багато наукових підходів до процесу саморегуляції в роботах як вітчизняних, так й зарубіжних вчених. Основними напрямками досліджень цієї проблеми є: саморегуляція – це здатність людини керувати собою на основі сприйняття та усвідомлення актів своєї поведінки; саморегуляція як професійна й важлива властивість; саморегуляція діяльності, яка здійснюється людиною як суб'єктом діяльності; система саморегуляції особистості, яка визначає специфічність форм її особистісної активності; принципи саморегуляції діяльності людини (системність, активність, усвідомленість); сутність саморегуляції; проблематику саморегуляції як психологічного механізму організації поведінки; необхідність для процесу саморегуляції використання зовнішніх стимулів та ін.

Також маємо констатувати, що професійна саморегуляція як властивість, що притаманна майбутньому юристу, є підґрунтям професійного розвитку, оскільки обумовлює цілеспрямованість, мотивацію та інших умов успішного оволодіння професією юриста.

Перспективи подальших досліджень. Дослідження не вичерпує всіх аспектів розв'язання цієї проблеми. Перспектива подальшого вивчення процесу саморегуляції передбачає проведення спеціального аналізу її компонентів, можливостей їхньої діагностики та корекції, а також наукових пошуків потребує обґрунтування умов формування професійної саморегуляції майбутніх юристів.

Використані джерела

1. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности / К. А. Абульханова-Славская. – Москва, 1980. – 237 с.
2. Боришевський М. Й. Дорога до себе. Від основ суб'єктності до вершин духовності / М. Й. Боришевський. – Київ : Академвидав, 2010. – 158 с.
3. Вейт М. А. Непрерывное образование и совершенствование педагогического процесса в высшей школе / М. А. Вейт, Б. Г. Оганянц. – Липецк : ЛГПИ, 1990. – 158 с.
4. Вейт С. М. Самообразовательная деятельность студентов – важнейшее условие профессионального самосовершенствования / С. М. Вейт, М. А. Вейт, П. Г. Бугаков // Теория и практика образования: история и современность. – Вып. 3. – Липецк : ЛГПИ, 1999. – С. 30-36.

5. Виготський Л. С. Исторический смысл психологического кризиса / Л. С. Виготский // Вопросы теории и истории психологии. – Соч. в 6-ти тт. – Т.1. – Москва, 1982. – С. 291-437.
6. Войтюк Н. Л. До питання про професійну саморегуляцію вчителя / Н. Л. Войтюк // Ціннісні пріоритети освіти у XXI столітті: орієнтири та напрямки сучасної освіти : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 2-5 жовтня 2005р., м. Луганськ. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – Ч. 2. – С. 193-201.
7. Галян І. М. Саморегуляція оцінних ставлень вчителя у педагогічній взаємодії : монографія / І. М. Галян. – Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 1998. – 410 с.
8. Гринців М. В. Саморегуляція майбутнього фахівця як компонент професійної підготовки / М. В. Гринців // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. Issue 35. – 2014. – С. 106-109. [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.seanewdim.com.
9. Исаев И. Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя : учеб. пособие для студ. высш. учебн. заведений / И. Ф. Исаев. – Москва : Издательский центр «Академия», 2002. – 208 с.
10. Качан Г. А. Развитие навыка осознанного саморегулирования будущих учителей / Г. А. Качан // Сборник трудов межвузовской научно-практической конференции «Современные проблемы становления профессионально-педагогической культуры». – [Электронный ресурс] – Режим доступа http://rspu.edu.ru/article/index.php?id_article=287&id_page=15.
11. Конопкин О. А. Учебная успеваемость студентов и их саморегуляция / О. А. Конопкин, Г. С. Прыгин // Вопросы психологии. – 1984. – № 3. – С. 42-52.
12. Митина Л. М. Психология труда и профессионального развития учителя : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Л. М. Митина. – Москва : Издательский центр «Академия», 2004. – 320 с.
13. Неговський І. В. Організація самостійності як чинник саморозвитку особистості майбутнього вчителя технологій / І. В. Неговський // Актуальні проблеми педагогічної освіти в Україні та за кордоном. – Вісник № 120. – С. 224-226. (Серія: педагогічні науки).
14. Пovyьякель Н. И. Профессиогенеза саморегуляции мышления практического психолога : монография / Н. И. Пovyьякель. – Москва, 2003. – 295 с.
15. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн ; отв. ред. Е. В. Шорохова. – Москва : Педагогика, 1976. – 416 с.
16. Чайка В. Підготовка майбутнього вчителя до саморегуляції педагогічної діяльності : монографія / В. Чайка [за ред. Г. Терешука]. – Тернопіль : ТНПУ, 2006. – 275 с.

Kuzmenko D. O.

SCIENTIFIC APPROACHES TO STUDY THE SELF-REGULATION PROCESS

There are many scientific approaches to the process of self-regulation both in the work of domestic and foreign scientists. The main areas of research of this problem are: self-regulation is the ability of a person to manage himself on the basis of perception and awareness of the acts of his behavior; self-regulation as a professional and important property; self-regulation of activity carried out by a person as a subject of activity; system of self-regulation of the individual, which determines the specificity of the forms of his personal activity; principles of self-regulation of human activity (system, activity, awareness); the essence of self-regulation; problems of self-regulation as a psychological mechanism of behavior organization; the need for self-regulation to use external incentives.

Scientists argue that self-regulation is to shape itself as a person. It should be noted that the person has a multilevel system of internal mechanisms that take place in her consciousness and provide a stable connection between external requirements expressed in the norms of professional activity and personal behavior. Professional self-regulation helps future lawyers to restrain others and take legal action from unlawful activities.

Professional self-regulation as a property inherent in the future lawyer is the basis of professional development, since it determines the purpose, motivation and other conditions for successful acquisition of the profession of a lawyer.

The purpose of the article – the analysis of the process of self-regulation in scientific approaches in domestic and in the work of foreign scholars has been achieved.

The prospect of further studying the process of self-regulation involves a special analysis of its components, the possibilities for their diagnosis and correction, as well as scientific research, it needs to substantiate the conditions for the formation of professional self-regulation of future lawyers.

Key words: *self-regulation, professional self-regulation, scientific approaches to the process of self-regulation, future lawyers.*

Стаття надійшла до редакції 03.12.2017 р.